

נֹרְדוּי

(למלאת עשר שנים לפטירתו,
תרפ"ג - ה' בשבט - תרצ"ג)

מ א ת

ד"ר י. ייבין.

א.

מאותם היסודות, שעליהם נבנתה השקפת-העולם של מאקס נורדוי, לא נשארה כיום אבן על אבן. השקפת-עולם זו, שהיא פוזיטיביסטית וראציונליסטית בתוך-תוכה, נראית לנו כאנאכרוניסמוס אחר אנרי ברגסון וזיגמונד פרויד. קנה-המדה, שבו השתמש נורדוי כדי לשפוט את טעויותיה וחטאיה של החברה האנושית - השכל, האינטלקט הבהיר והתקיף - קנה-מדה זה מוטל שבור ורצוף אחר מלחמת-העולם, אחר המהפכות, אחר התפרצותם של האינסטינקטים הכבירים והאפלים ביותר של האדם, השולטים, כפי שנתגלה, שלטון בלא מצרים על היותה של האנושיות. הרבה דפים מספריו, שהם מוקדשים לביורו-השקרים המוסכמים, כגון בקורת-הדת, שהוא רואה אותה כמעט כאמונה תפלה וכדבר שעבר זמנו, נראים לנו תמימים מאד כיום, כשעל משואותיה של הדת הישנה הולכת ונולדת לעינינו דת חדשה, הרבה יותר אכזרית, שואפת-דם ואפלה מן הדתות הקודמות: הקומוניסמוס ברוסיה. ההערצה של נורדוי כלפי האינטלקט והזלזול בצד האמוציונאלי של נפש-האדם, שממנו נבעה ההערכה הנמוכה, שהעריך את גאון-האמנות בהשוואה אל גאון-השכל והרצון, נראית לנו משובשת כיום, כשכולנו הכרנו בערך הכביר של ה"תת-הכרתי", של הבלתי-מודע. ואת גור-הדין השלילי, שחרץ נורדוי על גאוני-הספרות שבדורו (טולסטוי, איבסן, ניטצ'ה) כעל "תופעות חולניות", אנו חושבים כיום לפרי של אי-הבנה גמורה. כמו-כן אין אנו יכולים לקבל את האופטימיות הגדולה שלו ואת יחסו לעצבות ולפסימיות כאל מחלה נפשית - אין אנו יכולים לקבל דבר זה אחר ווירדן, אחר השחיסות באוקריינה, אחר הג. פ. או. ברוסיה, כשתו-הטראגיות האיומה הותנה מחדש על חייה של האנושיות. בקיצור - קשה למצוא איזו תורה, שהטיפו לה לפני זמן קצר בערך, שתהא מיושנת כל-כך. מופרכת כל-כך על-ידי ההלכה והמציאות כאחת,

כתורתו של נורדוי בחלקה העיוני. ואילו נצטמצמה פעולת-חיייו של נורדוי אך ורק במלחמה לשם השקפת-העולם הפוזיטיביסטית-הראציונאליסטית, הרי לא היה כיום שום ערך לכל מה שכתב והגה, והיינו יכולים במנוחה גמורה להכניס את כתביו לבית-הגנזים. שבו מוטלות כל הגרוטאות של המחשבה האנושית.

אבל האמת היא, שנורדוי היה לא רק פוזיטיביסטן ומצדד בשלטון-השכל; יתר על כן — עצם המהות של פעולת-חיייו אינה כלולה במה שהיה פוזיטיביסטן ומצדד בשלטון-השכל. השקפת-העולם הראציונליסטית לא היתה, סוף-סוף, אלא ה"הלכה", שעליה נשען המזג הלוחם שלו במלחמה לשם האמת של חיייו. ויש להבדיל הברדל עמוק בין ההלכה, בין הנימוקים העיוניים, שעליהם מסתמך יחיד, או מסתמכת תורת-החיים ידועה בפעולותיהם ובהשפעתם על הצבור, ובין הפעולות וההשפעה עצמה. כי פעולתו של האדם נובעת בעצם מתוך האינסטינקט ומתוך קול-הדם שלו. בעוד שההשקפות, שעליהן היא מתבססת, אינן אלא כליים שאולי לבושים חיצונים, שנלקחים מתוך אוצרה של התקופה. הכלים הללו מתשנים, אבל המשקה היקר, שנמוג לתוכם, נשאל בכחו המרגין את הלב. כך הוא הדבר לגבי כל מיני שיטות ויצירות עתיקות: הרי לא נפסל דאנטה משום שנפסלה השקפת העולם של ימי-הביניים, שממנה נצא, ולא נפסל הומירוס משום שמתה האלילות, שהיה קשור בה. ודבר זה נכון גם כלפי יצירות ותורות קטנות הרבה יותר מאלו: יש להבדיל בהן בין הגרעין ובין הקלפה, בין התוך העמוק ובין הלבוש. שאינו אלא דבר מקובל בתקופה ידועה, שמתישן עם סיומה. ולפעולת-חיייו של נורדוי היה גרעין אחר לגמרו מן ההלכה הפוזיטיביסטית השטחית, שבה דגל הסופר החרף.

ב.

אותו גרעין בפעולת-חיייו של נורדוי הוא הפתוס הלוחם, שהיה עיקר תכונתו הנפשית — התכונה של מיסר ומוכיח-הדור, התכונה של מגיד לעמו פשעיו. נורדוי נעשה מיסר-החברה, מוקיע מומיה ונגעיה — כפי שחשב הוא: בשם השכל הצרופי; כפי שנאמר אנו — מתוך אותו חוש-האמת, שהיה טבוע בדמו. חוש-האמת, שאינו אלא ניצוץ קטן מנפשם של נביאי-ישראל הקדמונים, אנשי הזעם והתוכחה. מיטב-הדפים בספריו — אלה שלא נתישנו גם כיום — מוקדשים להוקעתם של השקר והתרמית שבחברה, לגילויים של הצביעות, החונף והשפלות שבחיי הצבור. וכאן היא גדולתו של נורדוי. גדולתו של נורדוי מתחלת באותה נקודה, שבה הוא פוסק מלהיות חניכס של דארווין ולומר ברזו ונעשה חניכס של ישעיהו וירמיהו. כאן אנו מכירים את נורדוי החוזה, המדבר על הגויים ועל הממלכות — לנתוש ולנתוך ולהאביד ולהרוס. כאן אנו מכירים, שביטוייו חוצבו מאותו הסלע הישראלי הקדמון, שממנו חוצב חזון-הזעם והמלחמה בשקר האנושי. כאן, כשהוא מגלה את יסוד-החוזה שבנפשו, מתחלף גם סגנונו, וכשאנו

קוראים בספריו, למשל, משפט כזה: "ועד שיבוא היום ההוא יראה חלק גדול באירופה עוני מרובה ושפיכות-דמים; מעשי-אלמות ופשעים הרבה יסתערו על עמים וימצו שבתים ללא חמלה" — הרי מתברר לנו, שנורדוי חרג כאן מתוך הכלים הפוזיטיביסטיים השאולים, נשתחרר מן המסורת השכלית הדלה, הנמשכת מן האַנציקלופדיסטים ועד המאטיריאליסטים של זמננו. והתחיל כותב בסגנון אפוקאליפטי: בסגנון של "חזיונות דניאלי", מעורפל והומה ברתחה הפנימית שלו. כאן הגיע נורדוי, תלמידו של ישעיהו, למדרגת-היכולת לכתוב את הדפים ב"פאראדוקסים" וב"שקרים המוסכמים" על צביעותה של החברה, על השקר המדיני, על השקר של הנישואין, על סוד ה"הצלחה" של הפרט, על כפיות-הטובה של האדם, על הידידות, — דפים, שאין אנו יכולים לקרוא עד היום בלא ועזוע פנימי. כאן הגיע נורדוי למדרגה של חוזה-העתיד, עד כדי להרגיש את המיתה של הלכה הרוחת מתחת לקרקע, שעליו פסעו בנחת רגליהם של בני-אירופה השאננים, ואנו שומעים מפיו דברי-נבואה ממש:

"אירופה לא תוכל למלט את נפשה לאורך ימים מהתנגשות-האיתנים של הלאומים".

והדברים נאמרו עוד בשנות השמונים של המאה הי"ט...

גורלו של נורדוי בתור "נביא לגויים" היה פְּבַד-משקל, אבל הוא לא היה טראגי. אפשר, שמצדדיה של תורת-הגזע היו מוצאים, שהוא, האירופי הגדול, מתח בקורת על כמה תופעות בחייה של אירופה משום שלא הבין אותן, מאחר שהיה זר להן בדמו. אפשר, שנורדוי ראה "חולניות" באיבסן ובטולסטוי משום שלא היה יכול להבין את הוויקינגיות האפלה של איבסן הסקאנדינאבי ולא את הסלאביות המיסרת את עצמה של טולסטוי. ואפשר, שיש גרעין של צדק בדעה כזו. ומן הצד השני, אף החברה האירופית לא יכלה להבין את נורדוי לעמקו—לא יכלה להבין את חוש-האמת ואת הזעם הנבואי שלו, לא יכלה להכיר מבעד להפראק המודרני הפוזיטיביסטי את אדרת-השער של החוזה הישראלי, שמוקיע את השקר ואת הרשע ואת השפלות לא מחמת תיאוריה שכלית, אלא מתוך אינסטינקט שבדם, אינסטינקט של האמת. החברה האירופית קבלה את נורדוי כ"יפה קול ומיטיב נגן", והיו "שומעים את דבריו ועושים אינם אותם" — כלומר, נורדוי "הצליח" להגיע לפרסום גדול, ואפילו לחבה בחוגים רחבים. אבל לירי התנגשות טראגית לא יכלו הדברים להגיע — מחמת אי-הבנה זו שבזרות, מחמת קיומה של אותה מחיצה בין האומר את הדברים ובין קהל-השומעים, המחיצה של זרות פנימית, ששימשה תריס בפני חכוכים מכאיבים ביותר.

נורדוי, איש האמת והזעם, נעשה טראַגי בשעה שיצא לדבר אל עמו ולהלחם את מלחמת-עמו.

ג.

כי מכאן—מאותו האינסטינקט של האמת בנורדוי, ולא מתורתו הראציונ-ליסטית—נבע באופן ישר מעברו אל הציוניות. הוא נענה ראשון לקריאתו של הרצל — משום שקש בתורת-הציוניות את האמת העמוקה שבה ומשום שלאורה נתגלה לו, שכל ההתבוללות אינה אלא היי-שקר, והגולה אינה אלא תחליף של החיים האמתיים, כלומר—אף היא שקר. מעתה, משנתגלתה לו האמת שבתנועת-השחרור הלאומית העברית, הופנה כל הזעם שלו למלחמה בכהני-השקר של העם—במתבוללים ובמתכחשים, וכל התלהבותו הופנה לתביעת הפדות, שנורדוי הבין אותה כדרכו, כפדות שלמה, פדות-אמת, ולא כפדות של תחליפים. מעתה נעלם לגמרו נורדוי הפוזיטיביסטן-הראציונליסטן, ונשאר רק נורדוי תלמידם של החוזים העבריים, שזעק מדי שנה בשנה מעל במה עולמית בקונגרסים את זעקת-הדם היהודית, המשועת לפדות, בחללה של אירופה. ובאותה עין-החווה, שבה צפנה את התקרבותה של הקאטאסרופה הגדולה באירופה, ראה גם את הבאנקרוט הגמור של הגולה ושל ההתבוללות. והוא כותב: "במאת-שנים זו (המאה העשרים) ייקחך גורלנו—לחיים או למות", והוא כותב: "אנו נסחפים במהירות של אשד-ניאגארה לקראת פשיטת-הרגל של היהדות הרשמית". והוא מגדיר את נוסח-הפדות של הציוניות הגדולה: "אנו שואפים ליצירה של מקלט-בטוח לעם ישראלי לא בשביל אלף שכירי-יום ישראליים מחוסרי-עבודה, אף לא בשביל מאה משכילים מישראל המחפשים משרות". ובאותו זעם-האמת, שהוא נלחם פעם בשקר ובתחליפים שבחייה של החברה האירופית, הוא נלחם בכל רצון למעט את דמותה של הציוניות, ליצור "ציוניות של תחליף". והוא אומר: "ציוניות או ליקבידציה; שאר הדרכים הן בבחינת-חצאיות". והוא יוצק את הדפוס של הציוניות בתור תנועה אירופית מודרנית, צופה כלפי מערב, ולא כלפי מזרח:

"מה שעשו האנגלים בהודו—ואני מתכוון לעבודה התרבותית, ולא לשלטון—נעשה אנו במזרח הקרוב, מפיצי-אור נהיה שם. את גבולה של התרבות האירופית נרחיב עד נהר פרט".

כך מילא את יעודו בתור התעמולתן הגדול לרעיון הציוני בראשיתו; כך נלחם בפנים-המחנה בשקר ובכחש שבהסתגלות לגולה — כך נלחם כלפי חוץ כשהוא משמש כרוז לתביעת-הפדות של העם לנוכח אירופה כולה; וכך נתן לתביעת-פדות זו את הניסוח הבהיר בתכלית-הבהירות, וכאן שימש שכלו הבהיר, שנחנך באסכולה הפוזיטיביסטית, כלי-שרת נאמן (כלי-שרת, ולא כח שליט) לחזון הציוני.

כל זמן שהתנועה הציונית נמצאה בתקופה של תעמולה והכשרה, — עדיין לא הגיעו הדברים לידי התנגשות טראגית. הטראגיקה של גורלו באחרית ימיו, שמאירה את כל חייו בנוגה קודר ונשגב, באה רק בתקופת ה"הגשמה" של הציוניות, בימי הכרזת-באלפור ואחריה. כן, הטראגיקה הגדולה של חייו נתגלתה אז, בימי "הגשמתה" של הציונות, ולא באותה שעה, כשהתותחים על-יד ווירדן ועל-יד הקארפאטים הרסו את כל הבנין הראציונליסטי של השקפת-עולמו. כי אז, בימי ווירדן והקארפאטים, נהרסה רק הקלפה החיצונית של מפעל-חייו. אבל תקופת-ה"הגשמה" של הציוניות, שהטילה עליו נידוי ועשתה אותו למיותר — העלתה את הכורת על עץ-חייו עצמו.

החורבן הגמור של תוחלת-חייו בא באותו הרגע, שבראשה של הציוניות, עם תקופת-ה"הגשמה", נשתלטו קטני-האמונה והמעשה, שצמצמו את חונו של הרצל; כשהבחין נורדוי בעינו, עין-הנשר, שבמקום ציוניות של אמת יוצרים תחליף של ציוניות, תחליף של פדות, בצורת "עבודת-הווה" קטנה, שיש בה משום ליקוידאציה שלמה של התקוה המשיחית. בימי-קטנות אלה, בימי הליקוידאציה של הזכויות הפוליטיות הגדולות, שהובטחו בהכרזת-באלפור, היה נורדוי מיותר ומפריע למאשרים החדשים. ונורדוי ה"עובר-ובטל", שהתריע על האסון, הורחק וגורש — ופקידים קטנים, נושאי ה"תקופה החדשה", הוציאו את כסאו מן המשרדים של גרייט רוסל סטריט. כאן, בהוצאת-הכסא הסמלית, ברמיסת-חייו של הלוחם למען האמת המשיחית על-ידי "יורשי-הכתר" הקטנטנים, הגיעה הטראגיקה של חייו למרום-קיצה. הטראגיקה של כל נושאי הרעיון המשיחי בעם-ישראל, מימי אלראי והראובני ועד עתה. אלה ה"יורשים" הקטנים, שרמסו את נורדוי, רמסו בדמותו את הרצל (שכבר מת ואי-אפשר היה וגם לא היה צורך להתעלל בו עוד) לשם תורתם ה"מעשית", שאינה מבטחת פדות לעם, אלא "בית לאומי" לשאננים מועטים. לקומץ נבחר, מעין צעצוע-שעשועים ל"נחם" את האומה האובדת באסון-גורלה.

כיום, בימי סטאלין ברוסיה והיטלר בגרמניה, יודעים אנו, שכל הדברים, שנבא להם החווה הגדול, באו כתומם, לא נפל דבר ארצה. היהדות הרשמית והגולה בכללה היא באנקרוט. היהדות במרכז הגדול ביותר שלה חרבה באפס-יד. אירופה, בדמותו של העם התרבותי ביותר והגדול ביותר שלה, מקיאה אותנו וזורקת אל פנינו את אוצרות-הרוח, שבהם "העשרנו" אותה. היא מקיאה כיום גם את המיטיקים, אותו דם יהודי למחצה, שרוצה להחשב לדם אריי כפול שנים, שעליהם דבר נורדוי, — כמו שהיא מקיאה גם את הנאמנים לגזעם ולעמם. יודעים אנו כולנו, שהציוניות השלמה, שעליה דבר נורדוי, היא הצורך התכוף של העם כולו להצלה. הוא צריך לה כיום יותר מלחם ומאוויר: הציוניות השלמה בשביל

כל העם. הציונות המרחבת את גבולה של התרבות האירופית עד נהר־פרת".
הכסא, שעליו ישב נורדוי, הוצא מן המשרדים הרשמיים של ההנהגה בגרייט
רסיל סטריט" שבלונדון. אבל בפאנתיאון של תנועת־השחרור הלאומית.
הטראגית מאד, כסאו נכון ואיתן לעולמים. הציוניות ההולכת ומתחדשת
לעינינו, ההולכת ועולה בכל הטראגיקה שלה מתוך ים הדמעות והדם, שבו טובע
העם לתפוצותיו. – תדע להקצות מקום־כבוד בתולדותיה של תנועת־השחרור
לנורדוי־החזון, לנורדוי איש־האמת, לנורדוי הלוחם בשיטת־התרמית והתחליפים
ביהדות, ולראות בו ובטראגיקה של חייו אחד מן הסמלים הנשגבים ביותר של
השאיפה הנצחית לגאולה שלמה ולפדות־אמת.